

**Lars JOHANSON (2002) TÜRK DİLİ HARİTASI ÜZERİNDE
KEŞİFLER, [Çeviren: Nurettin Demir, Emine Yılmaz], Ankara:
Grafiker Yayınları, 72 s.**

Bülent GÜL*

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz Türkçeye kazandırdıkları bu eserle, Prof. Dr. Lars Johanson'un, Türk dilinin geçmişteki, bugünkü ve hatta gelecekteki durumu hakkındaki düşüncelerini öğrenmemizi sağlamışlardır¹. Eser, çevirenlerin önsözde de belirttikleri üzere, '... dil incelemeleri maksatlı alan araştırmalarını, Türk dili dünyası haritasını öncekilerden daha ayrıntılı ve daha uygun bir biçimde çizmeyi amaçlayan keşif gezilerini konu edinir' (s. 7). Türk dili haritası üzerinde keşiflere çıkılan eserde, bu alanda önemli hizmetleri olan Türkologlar, yaptıkları keşifler, bugün bu alanda yapılmakta olan projeler, Türk dili haritası içinde yer alan diller ve her satır arasında da genç araştırmacılara yönelik olarak yapılması gerekli olan keşifler hakkında işaretler verilmektedir.

Lars Johanson eserinde öncelikle, çalışmasını da ithaf ettiği İsveçli Türkolog Gunnar Jarring ve çalışmaları hakkında bilgi vermektedir. Türk dili haritasının genel bir durumunu çizen Johanson, Türkiyeli Türkologlar tarafından araştırılması ve öğrenilmesi gereken İsveç Türkoloji dünyası hakkında da bilgi vermektedir (s. 9-11).

Orhon Yazıtları'nın keşfi ve Radloff, Thomsen, Bang gibi Türkologlar tarafından yapılan çalışmalarla karşılaştırmalı Türkolojinin başladığını belirten Johanson, Türk dili haritası üzerinde keşifler hakkında bilgi vermeye Doğu Türkistan'a yapılan ilmi seferlerle devam etmiştir (s.11-13). Bu seferler sonucunda karşılaştırmalı çalışmalar için çok gerekli olan dil malzemesinin toplanmasıyla Uygurolojinin geliştiğini anlatan Johanson, Doğu Türkistan'da İsveç Türkolojisinin ve özellikle de Gustaf Raquette ve Gunnar Jarring'in çalışmaları hakkında bilgi vermektedir (s. 14-16). Lars Johanson daha sonra Mainz'de kendi bölümünde yapılan ve yürütülen projeler hakkında bilgi vermektedir.

Eserde Türk dili haritası yönlere göre incelenmeye devam edilmektedir. Güneybatı'da Irak Türkçesi, Türkiye'deki diyalektler, Doğu Karadeniz şeridi ağızları, Mesket Türkçesi, İran'daki Türk dilleri; Güneydoğu'da Doğu Türkçesi diyalektleri, Lobnor ve Hotan Diyalektleri, Turfan diyalekti, Eynu, Sarı Uygurca, Salarca; Kuzeydoğu'da

* Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi.

¹ Johanson'un Türk dünyası ve Türk dilleri ile ilgili görüşleri için bkz.: "Türk Dünyası'nın Sınırları: Türk Topluluklarının Gelişmesinde Bağlayıcı ve Ayırıcı Unsurlar", Çeviren: Nurettin Demir, *Türkbilg*, 2001/2: 168-177.

Güney Sibirya'daki Şorca, Sayan Türkçesi, Batı Moğolistan'daki Duhalar, Cungarya Tuvalarının dilleri, Fuyü Türkçesi ve Dolganca; Kuzeybatı'da ise Balkanlardaki Türkçe varyantlar ve Karayimce hakkında bilgi vermiştir (s. 19-41).

Dillerin durumu, tehlikedeki diller ve Türkoloji dünyasında yapılması gereken çalışmalar –araştırmacı için süreklilik ve yenilenme, uluslar arası işbirliği, elektronik kaynakların kullanımı ve faydası- örneklerle anlatılmaktadır (s. 41-57).

Konuşur sayısı çok az olan bazı diller için yapılması gerekenler ve dil malzemelerinin toplanması hakkında görüşlerini belirten Johanson, Jarring'in şu sözleriyle de bizlere mesaj vermektedir:

“...bu işin en kısa zamanda, diyalekt farklılıklarının henüz mevcut olma şansı varken ve Orta Asya'da gelişen iletişim araçlarına bağlı olarak yok olmalarından önce yapılması gerektiğine inandım” (s. 50).

Bazı Türk dilleri gerçekten tehlike içindedir. Konuşurlarının sayısının çok az olması yanında başka sebeplerden ötürü de bu diller yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bazı Türk toplulukları, örneğin Moğolistan'da Xövsgöl aймаğının –eyalet, il- Ulaan-uul ve Rinçenlxümbe kasabalarında yaşayan, sayıları ikiyüz kadar olan², Türkiye'de haklarında araştırma yapılmayan ve bilinmeyen Duhaların hem dilleri hem de kültürel özellikleri Türkoloji için çok önemlidir.

Johanson eserinde Duhalar hakkında bilgi verirken, Duhaların kendilerine Moğollar gibi “tsaatan” (geyik çobanı) dediklerini yazmaktadır:

‘Duha'daki grup kendisini, Moğolların da onlar için kullandığı tsaatan (ren geyiği çobanları) olarak adlandırmaktadırlar’ (s. 35).

Ancak Duhalar kendilerine Duha demektirler. Tsaatan adını ise onlar için Moğollar kullanmaktadır. Ts. Şagdarsüren, çalışmasında

“Onlar kendilerine Duha adını vermekte ve Tuvaları kendilerinin bir parçası olarak kabul etmektedirler. Darhadlar ise onları Uygur olarak, dillerini de Uygur dili olarak kabul ederler”

demektedir. Önemli olan adlarına kimin ne dediği değil, Duhaların dilleri, ren geyiği yetiştirmeleri, kızılderili çadırına benzer bir çadırda yaşamaları, şamanist kültüre sahip olmaları gibi özellikleridir. Duhalar hakkında yapılan çalışmalar maalesef bir kitap ve üç beş makaleden öteye gitmemektedir. Küçük bir grup olmalarından dolayı, bir an önce bunlar ve aynı durumdaki diğer topluluklar hakkında araştırmalar, yani, Johanson'un ‘sahada dil dokümantasyonu’ diye önemle belirttiği çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Lars Johanson'un kitabında haritasını çizdiği Türk Dili dünyasında yapılması gereken çok iş ve belki keşifler vardır. Johanson eserinin sonunda yine Gunnar Jarring'in sözlerinden örnek vererek araştırmacılara mesaj vermektedir:

² Duhalar için bkz.: Ts. Şagdarsüren: (1974) “Mongolın Tsaatan Böögiin Tuxai”. *Aman Zoxiol Cudlal / Studia Folclorica*. Tomus VIII, Fasc. 6, Ulaanbatar: 74-93.

³ Aynı makale s. 74.

BÜLENT GÜL

“Zaman böylece değişmiştir; tam da bugün alan araştırmacıları, Jarring’in delikanlı cesaretinin birazına ihtiyaç duyabilirler; onun yayınlarında faydalı ipuçları bulabilirler. Return to Kashgar (Kaşgar’a Dönüş) adlı kitabında, ilk yolculuğu (1929) için hazırlıklarından edindiği deneyimlerinden hareketle, akla gelebilecek her türlü hastalığa karşı aşı olmalı, şans yıldızınıza güvenmelisiniz ve –belki öğütlerinin önemli parçası- kısaca ‘keyifli olmalısınız’ der. Tipik olarak, ‘sonrası benim için kolaydı’ diye ekler (1986: 58). Türk dili haritası üzerinde yeni keşifler yapmak isteyen alan araştırmacıları bu tavırdan elbette pek çok şeyler öğrenebilirler” (s. 58).

Sonuç olarak, bir ders kitabı olmayan, sohbet havasında yazılmış ama satır aralarında ders alınacak çok fazla bilgi bulunan bu eserin, yeni araştırmalar yapacak olan Türkologlara bir esin kaynağı olacağını düşünüyoruz.